

ביאורים

הרמח"ל מתבטא כאן בחריפות גדולה, כלפי דבר שאינו עברה מתרי"ג מצוות: "אין לך פחיתות והוללות רע מזה ודאי". הוא עוסק כאן בדבר שאינו עברה מוגדרת, או מידה מושחתת, אלא בדבר שנראה לפעמים זניח - חוסר ההתבוננות. יש בימינו כאלה שיקראו לזה לתת לחיים 'לזרום'. הנביא ירמיה מתאונן על רוע בני דורו. לא רק על כך שאינם שומרים שבת או עובדים עבודה זרה. הבעיה העיקרית היא שהם אינם מתבוננים על מעשיהם.

ליפול בחטאים זה לא טוב, אך אדם שיודע מהי דרך הישר ועדיין קשה לו לעתים לעמוד בניסיון ונופל - הוא בר תיקון. הוא מצטער על חטאיו ויודע מה הכיוון הנכון. אפשר לדבר איתו. אך במקרה שאדם 'זורם' ואינו שם לב בכלל למה שהוא עושה - אין עם מי לדבר. כל התוכחות עוברות לידו כאילו אינן נוגעות אליו. הוא לא מחפש את דרך הישר, הוא אינו מצטער על חטאיו, הוא בכלל לא מבין מה ההבדל בין מעשה טוב למעשה רע.

לעתים הדבר לא נובע מרוע לב או ממידות מקולקלות. ייתכן שהאדם רץ במרוצת החיים, לוחם את מלחמת הקיום היומיומית, רץ אחרי עומס העבודה ואין לו זמן להתבונן. זו הסיבה לכך שהנביא ירמיה דימה התנהגות אדם כזה למרוצת הסוס במלחמה. הוא חייב לרוץ, חייב להלחם, ולכן אין לו פנאי להתבונן על המהמורות שבדרך.

התנהלות רוחנית כזאת היא הגרועה ביותר. כמעט בלתי אפשרי לתקן אדם כזה. הדרך היחידה היא לעורר אותו שיבין שהחיים שלו על כף המאזניים. לפני שמתחילים להוכיח אותו על עברה כזו או אחרת צריך לנער אותו, להוציא אותו מהשאננות. לפקוח את עיניו כדי שיבין מהו העיקר בחיים ומה טפל. הלימודים, העבודה והקריירה הם רק אמצעים להגיע לתכלית - לדבקות האלוהית. וברגע שהתכלית תעמוד מול העיניים האדישות תתפוגג והאדם יתחיל לשים לב לעצמו.

הרחבות

חשבון נפש בהתבודדות ויחידות

מתבונן ומפקח על מעשיו ודרכיו. בהמשך הספר מבאר הרמח"ל שאת חשבון הנפש ואת ההתבוננות יש לעשות בהתבודדות וביחידות: "צריך האדם להיות מתבונן בשכלו תמיד בכל זמן ובזמן קבוע לו בהתבודדו, מה הוא הדרך האמיתי לפי חק התורה שהאדם צריך לילך בו" [פרק ג], "והנה לזה צריך האדם שיתבודד בחדריו, ויקבוץ כל מדעו ותבונתו על ההסתכלות ואל העיון בדברים האמתיים האלה" [פרק כא].

צורך זה של התבוננות אישית מתוך התבודדות מופיע כבר בדברי רבנו יונה: "ולקבוע ביום ובלילה עתים, להתבודד בחדריו, ולחפש דרכיו ולחקור, לקדם אשמורות, ולהתעסק בדרכי התשובה וכשרון המעשה" [שערי תשובה ב, יד].

הרב קוק הרחיב יותר והסביר מהו התהליך שעובר האדם שמתבודד כדי להתבונן על דרכיו: "כשהחושב מתבודד, ומתגלה בנפשו אז הכח הרוחני הפנימי שלו, חש הוא את כל הפגמים שנפגמה נשמתו, מכח מעשים ומדות שאינן הגונות, מצטער הוא אז בצער פנימי ועמוק, וחותר ברוחו איך לתקן את המעוות" [אורות התשובה ח, ט].

לעילוי נשמת ר' משה בן אלכסנדר ז"ל

פרק ב - בבאור מדת הזהירות

בדיקת האדם
את כל דרכיו, אם
טובות הן

הנה ענין הזהירות הוא שיהיה האדם נזהר במעשיו ובעניניו, כלומר, מתבונן ומפקח על מעשיו ודרכיו, הטובים הם אם לא, לבלתי עזוב נפשו לסכנת האבדון חס-והחילה, ולא לך במהלך הרגלו פעור באפלה. והנה זה דבר שהשכל יחיהו ודאי, כי אחרי שיש לאדם דעה והשכל להציל את עצמו ולברח מאבדון נשמתו, איך יתכן שירצה להעלים עיניו מהצלתו? אין לך פחיתות והוללות! רע מזה ודאי! והעושה כן הנה הוא פחות מהבהמות ומהחיות אשר בטבעם לשמור את עצמם ועל כן יברחו וינסו מפל מה שיראה להם היותו מזיק להם.

וההולך בעולמו בלי התבוננות - אם טובה דרכו או רעה, הנה הוא כסומא ההולך על שפת הנהר אשר סכנתו ודאי עצומה, ורעתו קרובה מהצלתו, כי אולם חסרון השמירה מפני הענין הטבעי או מפני ענין הרצוני, דהיינו, סתימת העינים בבחירה וחספץ, אהד הוא.

חוסר זהירות
בדורו של ירמיהו

והנה ירמיה היה מתאונן על רע בני דורו מפני היותם נוגעים בנגע המדה הזאת, שהיו מעלימים עיניהם ממעשיהם בלי שישמרו לב לראות מה הם, הלהעשות אם להעזב? ואמר עליהם (ירמיה ח, ו), "אין איש נחם על רעתו לאמר וגו', כלה שב במרוצתם כסוס שוטף במלחמה", והיינו, שהיו רודפים והולכים במרוצת הרגלם ודרכיהם מבלי שיניחו זמן לעצמם לדקדק על המעשים והדרכים ונמצא שהם נופלים ברעה בלי ראות אותה.

